

НАУЧНОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО РЫНКА ОВОЩНОЙ ПРОДУКЦИИ В УСЛОВИЯХ СТАНОВЛЕНИЯ И УГЛУБЛЕНИЯ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Логоша Р. В.,

*доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри аграрного менеджменту,*

Колесник Т. В.,

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
та альтернативних джерел енергії,*

*Вінницький національний аграрний університет
(м. Вінниця)*

НАУКОВИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ ОВОЧЕВОЇ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПОГЛИБЛЕННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

Summary. The article provides a retrospective analysis of scientific support for the development of the vegetable market in Ukraine. The analysis of the main scientific works of the monographic level, as well as related research projects of the dissertation level in Ukraine for the last more than twenty years, allows to confirm, on the one hand, the great achievements in the field of solving the current problems of the vegetable industry, first of all, in the sphere of formation and improvement of the proposal. vegetable production, and on the other hand, the lack of a correct understanding of the true state of the vegetable market in Ukraine, its belonging to the stage of interpretation, is sufficiently complete the model describing the ideal state (the most perfect possible or effective). As a consequence, there is no theoretical basis for defining the essence and applied algorithm of regulatory policy, on the one hand, and on the other, a model for managing the state and transformation of the vegetable market in Ukraine to the set parameters.

The scientific provisions on organic agro-production, in particular for the vegetable industry, where Ukraine has enormous resource potential, determine the need for a comprehensive study of the development of agricultural enterprises of organic vegetable production in the new economic realities of the market, which gravitates to the parameters of post-industrialism, which determines the relevance of research.

Аннотация. В статье проведен ретроспективный анализ научного обеспечения развития рынка овощной продукции в Украине. Проведен анализ основных научных работ монографического уровня, а также смежных исследовательских проектов диссертационного уровня в Украине за последние более двадцати лет, что позволяет утверждать, с одной стороны, о большие наработки в сфере решения текущих проблем отрасли овощеводства, прежде всего, в сфере формирования и совершенствования предложения овощной продукции, а с другой, об отсутствии корректного представления о действительном состоянии рынка овощной продукции в Украине, его принадлежности к стадийной интерпретации, достаточно завершена и модели описания идеального состояния (наиболее возможного совершенного или эффективного). В результате указанного, нет теоретической основы для определения сути и прикладного алгоритма регулятивной политики, с одной стороны, а с другой - модели управления состоянием и трансформацией рынка овощной продукции в Украине с заданными параметрами.

Конкретизированы научные положения о органического агропроизводства, в частности для отрасли овощеводства, где Украина имеет огромный ресурсный потенциал, определяет необходимость комплексного исследования развития сельскохозяйственного предприятий органического овощеводства в новых экономических реалиях рынка, тяготеет к параметрам постиндустриализма, что и определяет научную и прикладную актуальность исследования.

Анотація. У статті проведено ретроспективний аналіз наукового забезпечення розвитку ринку овочевої продукції в Україні. Проведено аналізування основних наукових робіт монографічного рівня, а також суміжних дослідницьких проектів дисертаційного рівня в Україні за останні понад двадцять років, що дозволяє стверджувати, з одного боку, про великі напрацювання у сфері вирішення поточних проблем галузі овочівництва, насамперед, у сфері формування і вдосконалення пропозиції овочевої продукції, а з іншого, про відсутність коректного уявлення про дійсний стан ринку овочевої продукції в Україні, його приналежності до стадійної інтерпретації, достатньо завершеної моделі опису ідеального стану (найбільш можливого досконалого чи ефективного). Як наслідок зазначеного, немає теоретичного підґрунтя для визначення суті і прикладного алгоритму регулятивної політики, з одного боку, а з іншого – моделі управління станом та трансформацією ринку овочевої продукції в Україні до заданих параметрів.

Конкретизовано наукові положення щодо органічного агровиробництва, зокрема для галузі овочівництва, де Україна має величезний ресурсний потенціал, що визначає необхідність комплексного

дослідження розвитку сільськогосподарського підприємств органічного овочівництва у нових економічних реаліях ринку, що тяжіє до параметрів постіндустріалізму, що й визначає наукову та прикладну актуальність дослідження.

Key words: vegetable production, market of vegetable products, branch of vegetable growing, demand, supply, price, regulation.

Ключевые слова: овощная продукция, рынок овощной продукции, отрасль овощеводства, спрос, предложение, цена, регуляции.

Ключові слова: овочева продукція, ринок овочевої продукції, галузь овочівництва, попит, пропозиція, ціна, регуляції.

Постановка проблеми. В умовах загострення продовольчої проблеми особливого науково-теоретичного і практичного значення набувають дослідження розвитку аграрного ринку і окремих його галузей на світовому та національних рівнях. Важливою складовою вітчизняного аграрного ринку є ринок овочевої продукції. Водночас, поряд із значним потенціалом галузі та перспективами подальших ринкових трансформацій, слід підкреслити, що нині її ресурсна, технологічна, організаційно-управлінська, маркетингова складові значно відстають від рівня аналогів економічно розвинутих країн. Відсутність достатнього досвіду господарювання та регуляцій у ринкових умовах, своєрідність набутого досвіду в умовах пострадянського ринку, застарілі чи недостатньо функціональні матеріально-технічна, технологічна база, комунікації та інфраструктура ринку вимагають вирішення низки управлінських питань. Це потребує пошуку усіх елементів інтелектуального обґрунтування – від парадигмально-концептуального до методико-аналітичного і прикладного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей формування і розвитку ринку овочевої продукції в Україні в умовах глобально-трансформаційних висвітлено в працях таких науковців як В. Амбросов, О. Барабаш, Р. Близький, Г. Бондаренко, В. Бойко, О. Вишневецька, Л. Гіль, Б. Губський, О. Захарчук, В. Криворучко, Т. Кучеренко, І. Лесік, П. Макаренко, В. Муковоз, В. Писаренко, В. Рудь, П. Саблук, Р. Скупський, О. Ульянченко, Н. Федорчук, О. Шестопаля, О. Шпичак та ін. Водночас досить дискусійними залишаються питання розвитку ринку овочевої продукції в Україні в сучасних ринкових умовах.

Постановка завдання. Метою статті є проведення ретроспективного аналізу наукового забезпечення розвитку ринку овочевої продукції в Україні в умовах глобально-трансформаційних змін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початок розвитку процесу наукового забезпечення галузі овочівництва припадає на другу половину XIX ст. – початок XX ст. з періоду формування товарного галузевого ринку, коли актуальними стали питання обґрунтування можливості різко збільшити продуктивність та ефективність виробництва. Саме з цього часу у колишній Російській імперії з'являються перші праці з практичного овочівництва, авторами яких стали А. Болотов, М. Ритов, Н. Кічунов, В. Едельштейн, Р.

Шредер, І. Мічурін та ін. Тематика цих робіт була присвячена питанням наукового овочівництва, овочівництва відкритого та захищеного ґрунту, городнього насінництва, закономірностей формування врожаю овочевих рослин в залежності від їх видової і сортової приналежності та умов зовнішнього середовища. Велике значення для становлення овочівництва як науки мали теоретичні дослідження з біології рослин: роботи з систематики рослин К. Ліннея, А. Декандоля, Е. Регеля, роботи з фізіології рослин К. Тімірязева та Н. Железнова та ін. У подальшому значний внесок у розвиток теоретичних основ овочівництва було здійснено вченими відділу овочевих культур ВИР ім. Н. І. Вавилова, де на базі екологічного вивчення сортового різноманіття овочевих рослин були розроблені основи класифікації культур, виділений вихідний матеріал, що було успішно використано у практичній селекції тодішнього СРСР. Слід відзначити, що економічне обґрунтування галузі на даному етапі не здійснювалося.

Створення інтенсивних технологій виробництва овочів у відкритому і захищеному ґрунті, селекція нових сортів і гібридів, розробка наукових основ насінництва сприяли перетворенню овочівництва у велику спеціалізовану галузь промислового виробництва починаючи з 60-х років XX ст.

Можна стверджувати, що тематика ринкових трансформацій об'єктивно актуалізувалася у науковому просторі України з другої половини 80-х рр. XX ст., особливо з початку 90-х рр. після розпаду колишнього СРСР. Значна частина таких досліджень стосувалася аграрного сектору економіки, ринків сільськогосподарської продукції тощо.

Якщо розглядати проблематику формування саме ринку овочевої продукції в Україні, то слід зазначити, що загалом вітчизняною економічною наукою приділено достатньо уваги формуванню наукових основ овочівництва. До найбільш ґрунтовних робіт у даному напрямку можна віднести монографічні праці О. Барабаша, Г. Бондаренка, П. Березівського, Р. Близького, О. Вишневецької, Л. Гіля, В. Криворучка, І. Лесік, П. Макаренко, В. Писаренка, В. Рудь, Р. Скупського, О. Ульянченка, та ін., які були опубліковані впродовж 90-х – 2000-х рр. в Україні.

Слід зазначити, що традиційно удругій половині 80-х – початку 90-х рр. XX ст. галузеві наукові пошуки було спрямовано, в першу чергу, на забезпечення ефективного виробництва овочів,

тобто вдосконалення пропозиції. Таке акцентування можна було пояснити явним дисбалансом щодо обсягів виробництва овочевої продукції, особливо якості та усталеності постачання впродовж календарного року. На той час і в УРСР, і у колишньому СРСР виробництво та споживання овочів було значно менше оптимального за кількісними і структурними показниками. Відіграло свою роль зрозуміла практично повна відсутність знань та інформації щодо ринкових механізмів вирішення проблеми за умов адміністративно регульованої економічної системи та на перших етапах становлення ринкових відносин в країні. Фактично сектор одноосібного господарювання та існуючі на той час форми ринку було ігноровано як заздалегідь неефективні і неперспективні.

В межах тодішніх уявлень про можливості забезпечення економічної ефективності галузі, в першу чергу, виробництва овочів у колгоспах та радгоспах УРСР, а також колективних господарствах на їхній основі вже у незалежній Україні, відповідні пропозиції було ґрунтовно представлено у монографіях Г. Бондаренка та ін. [1], О. Барабаша [2] та ін.

Стан та проблеми формування і функціонування ринку овочів стали предметом детальних досліджень українських економістів з 2000-х, здебільшого – з 2010-х рр. У цьому контексті слід перш за все відзначити напрацювання П. Березівського та ін., де у монографії було представлено наукові основи формування пропозиції та попиту на овочі в Україні [3]. Заслугове на увагу монографія Р. Близького, у якій було теоретично обґрунтовано основи формування плодоовочевої галузі та ринку, у т. ч. процеси державного регулювання галузі, а також запропоновано концептуальну модель управління її розвитком [4]. О. Вишневською та І. Лесік запропоновано методику оцінювання інфраструктурних елементів ринку продукції овочівництва та можливостей його вдосконалення на основі оптимізації економічних зв'язків між суб'єктами ринку [5].

Водночас слід зазначити, що питання підвищення ефективності пропозиції/сфери виробництва не втратили своєї актуальності і в міру становлення ринкової економіки в Україні. Численні дослідження у цьому напрямку продовжували переважати до останнього часу. До фундаментальних робіт у цьому плані можна віднести монографії О. Ульянченко, В. Рудь [6-7] та Р. Скупського [8], Л. Гіля та ін. [9] та ін.

Значну увагу з початку 2010-х рр. було приділено питанню маркетингу аграрного бізнесу у сфері овочівництва. Детально наукові основи ефективного маркетингу овочевої продукції розкрито у монографії В. Писаренка [10], П. Макаренка, В. Криворучко [11] та ін.

Виняткове значення в науковому, практичному та теоретичному висвітленні проблем формування та функціонування ринку овочевої

продукції висвітлено у працях В. Бойка, Р. Близького, В. Криворучка, Л. Мармуль, В. Муковоза, О. Рудь, П. Саблука, В. Скупого, О. Шестопала та інших вчених-аграрників. Разом з тим специфіка галузі овочівництва, мінливість ринкового середовища, структурні особливості ринку овочевої продукції та його вагомість у формуванні продовольчої безпеки та експортного потенціалу України в світлі сучасних пріоритетів розвитку вітчизняної аграрної економіки потребують постійного коригування та дослідження.

На нашу думку, найбільш важливі наукові пошуки було здійснено в рамках написання дисертацій з вказаної тематики. В даній статті аналізування дисертаційних досліджень з тематики ринкоутворення та ефективності функціонування овочівництва в Україні було здійснено за період з початку 2000-х р., коли стан галузі набув ознак достатньо чітких ринкових механізмів, і це мало адекватне наукове підтвердження. За цей час по овочівництву було захищено до 30 кандидатських і докторських дисертацій економічного профілю таких авторів як С. Дементьєва, В. Гальчинської, О. Доброзорова, Р. Левкіна, М. Канінського, О. Лебединської, Г. Атамась, Д. Трачова, С. Кальченка, Л. Міронової, В. Рудь, А. Іляшенко, Н. Васько, Г. Рябенка, В. Даниленка, Н. Перепелиці, Т. Артюх, Л. Пархоменко, К. Улянич, О. Кіях, Н. Федорчук, Н. Андрусяка, В. Роганіної, В. Писаренка, Р. Близького та ін. Більшість із цих робіт була присвячена загальноекономічним проблемам ефективності галузі чи окремим технологічним аспектам такої.

Певним підсумком всього етапу формування ринків сільськогосподарської продукції може слугувати дослідження Ю. Пруднікова, де на 2017 р. було підведено підсумок про досконалість таких ринків (автором було використано термін «сформованості» та, відповідно, «несформованості» окремих ринків) [12, с. 14–16]. Так, було зроблено висновок про те, що ті ринки, де домінують підприємства, досягли сформованого стану, тоді як ринки, де переважають господарства населення, залишилися (чи, мабуть, стали) несформованими. До перших автором було віднесено ринки зернових та зернобобових, олійних культур, цукрових буряків, до других – картоплі, овочів, плодів та ягід, молока та молочних продуктів, вовни. Неефективними було визнано ринки худоби та птиці. При цьому було встановлено, що на ринках рослинної продукції, де домінують господарства населення (овочів зокрема), сформувалася модель ціноутворення на основі попиту (яка, очевидно, розглядалася автором як економічно прийнятна), тоді як для неефективно функціонуючих ринків тваринницької продукції – модель недосконалого ціноутворення. Критерієм несформованості локальних ринків автором розглядалася відсутність стабільних каналів розподілу продукції [13, с. 255–261].

На вище зазначене хотіли б висловити власну точку зору. Так, на наш погляд, термін «сформованість» ринку є не зовсім вдалим – найчастіше під цим розуміється стан інфраструктури ринку, що само по собі про досконалість ринку і його функціональність мало що свідчить. Більш коректним вважали б терміни «ефективність» та/або «досконалість» ринку. З іншого боку, потребує уточнення те, на основі чого ринки були згруповані на сформовані та несформовані: наприклад, не згодні із тим, що таким критерієм є стабільність каналів розподілу продукції. Так, ринок зернових, олійних культур може вважатися взірцем за деякими критеріями, натомість, як вважаємо, такі ринки відображають явно нераціональні моделі організації і контролю за ринками – навряд чи критерій максимізації експорту якоїсь продукції за заниженими цінами може вважатися однозначно позитивним. З іншого боку, невіршеною проблемою залишаються відсутність кореляції між експортом сільськогосподарської продукції та станом вітчизняних сільських територій. Ці претензії можна продовжувати. Так, досить дивно вважати, на наш погляд, ринок цукрових буряків в Україні на даний час ефективним.

Проте загалом дані висновки представляються дуже важливими. Нам, перш за все, імпонує сама постановка питання про, по-перше, негативні наслідки результатів ринкової влади як результату достатньо тривалого процесу трансформації ринкових обмінів в Україні як результату ринкових реформ; по-друге, про реально існуючу і діючу на економічну систему в цілому ієрархію ринків за ступенем їхньої функціональності. На наш погляд, саме у такому контексті і повинно ставитися питання про результативність ринкових реформ загалом. Зокрема, щодо вітчизняного ринку овочевої продукції, то слід зазначити відсутність якоїсь ясної картини, яка б дозволила надати зважені оцінки реального стану ринку та його перспектив.

Так, щодо безпосередньо проблематики ринкових механізмів в овочівництві, то слід зазначити – за хронологією – дисертаційні роботи О. Федько (1999р.) [14], Г. Атамась (2003 р.) [15], В. Рудь (2006 р.) [16] та Н. Васько (2007 р.) [17], що були присвячені питанням формування і функціонування регіонального ринку овочевої продукції в Україні, Л. Міронової (2006 р.) – роботи, що була присвячена розвитку та ефективності овочепродуктового підкомплексу в умовах ринку [18], Н. Федорчук (2011 р.), де вивчалися формування та державне регулювання ринку овочів [19], В. Янковського (2011 р.) [20] та І. Лесік (2014 р.) [21], де досліджувалося формування та функціонування ринку овочів. Окремо слід зазначити дослідження докторського рівня В. Писаренка (2011 р.), де було обґрунтовано основи галузевого маркетингу [22], та Р. Близького (2013 р.), що була присвячена питанню механізмів

формування ринку плодоовочевої продукції в Україні [23].

Отже, можна зазначити, що на початковому етапі – 1999-2007 рр. – актуальним серед дослідників вважалися питання формування та підтримання ефективності ринку овочевої продукції регіонального рівня; надалі увагу було приділено переважно питанням регулювання даного ринку; певним підсумком всього етапу можна вважати докторські дисертаційні дослідження В. Писаренка та Р. Близького, які – умовно кажучи – підвели певний підсумок у питанні формування ринку овочевої продукції в Україні на 2010-2020 рр. З останніх для нас найбільшу цікавість мали роботи Р. Близького.

Аналізування зазначених робіт є достатньо важливими з огляду на те, наскільки розробки згаданих авторів є коректними – з нашої точки зору – в світлі загальної і деталізованих теорій ринку. Так, слід зазначити, що практично у всіх згаданих дисертаціях в тій чи іншій мірі приділено багато уваги таким питанням як вплив концентрації, спеціалізації та інтенсифікації на ефективність виробництва овочів на основі науково-обґрунтованих нормативів, територіального розміщення овочівництва, сегментної оцінки ринку, методам визначення ємності ринку, розвитку ринкової інфраструктури, ринкових відносин та ціноутворення, маркетингу, логістиці та удосконаленню економічних відносин у процесі переміщення їх від виробника до споживача, моделювання попиту на овочеву продукцію за різних умов, у т. ч. еластичності попиту, розроблення організаційної структури оптових галузевих ринків, розвитку кооперативів і т. ін. Якісь із цих питань у згаданих роботах набули достатньо детального наукового вивчення і обґрунтування: наприклад, ідеї створення регіональних оптових продовольчих ринків, заготівельно-збутових кооперативів, кооперативних оптово-роздрібних ринків овочевої продукції і т. ін. Активно вивчалися питання економічного моніторингу овочевого ринку на основі визначення показника ємності ринку як одного з найголовніших чинників у питанні інвестування коштів, наприклад у роботах В. Рудь [16, с. 5], Р. Близького [23, с. 6] та ін.

Натомість, недоліком згаданих досліджень вважаємо відсутність аналізу ринку-(ів) як динамічних систем – практично в усіх роботах історія ринку (на відміні від історії галузі) не досліджена, а звідси, не досліджені динамічні тенденції його розвитку. Лише у роботах Г. Атамась окреслено важливість сучасного становлення овочевого ринку в контексті глибинної трансформації вітчизняного села та економічної глобалізації [135, с. 1]; етапи розвитку ринку плодоовочевої продукції за критерієм трансформації виробництва від малих до великих організаційних форм представлені у роботі Р. Близького [23, с. 4]. Останній підхід, де за критерієм змін обрано не джерело таких, а

наслідки, методологічно спотворює можливість опису моделі динаміки ринку.

Заслугує на увагу підхід Ю. Пруднікова щодо використання терміну «локальні ринки сільськогосподарської продукції» [13, с. 14], де такі визначено як територіально визначені господарські системи, в межах яких укладаються реальні ринкові угоди і які характеризуються інституційною обмеженістю. Вважаємо, що зазначене має сенс, насамперед, у тому контексті, що констатується певна ієрархія загального національного ринку: згодні зокрема із тим, що в межах певної адміністративної території можуть бути представлені по суті декілька споріднених ринків, тобто між такими ринками є диференціація. Вказаним автором правильно, на нашу думку, акцентовано увагу на негативних наслідках прояву «ринкової влади», що є причиною наявності т. з. «несформованих ринків». В свою чергу, останній термін асоціюємо із недосконалим/ неефективним станом ринку, як це означено у даній нами роботі. Водночас не поділяємо точку зору Ю. Пруднікова щодо ролі «ринкової влади», на нашу думку, така влада априорі не може нести негативного ефекту, тоді як мова йде про те, що реальні дисфункції якогось ринку слід розглядати:

- 1) за наявною нееквівалентністю обміну у системі міжнародного ринку;
- 2) недосконалістю/ неефективністю цього ринку.

Не згодні також із позицією автора про те, що сформовані ринки мають місце у разі домінування на них відносно великих сільськогосподарських підприємств, тоді як несформовані – у т. ч. на ринках овочів та фруктів – мають місце за поширення господарств населення.

У ряді досліджень акцентовано увагу на важливості опису історії ринку. Так, за даними Р. Близького, визначено основні періоди становлення ринку плодоовочевої продукції в Україні, де визначено, що відбувається повернення до великотоварного спеціалізованого виробництва, здатного виробляти продукцію з високим рівнем рентабельності та застосовувати комплексну механізацію; відзначено, що це сприяє усуненню деяких проблем виробництва, але разом із тим висуває нові проблеми перевиробництва, які призводять до дисбалансу ринку овочевої продукції, що потребує створення відповідної ринкової інфраструктури та державного регулювання [23, с. 4]. На нашу думку, реальна динаміка є іншою, тому що відбуваються інші якісні зміни за іншими суттєвими критеріями змін, які приводять і до кількісних. Наша позиція полягає у тому, що сучасний стан ринку є логічною похідною загального історичного процесу, де наслідковість, зміни та тенденції є узгодженими ретроспективно і динамічно. При цьому важливим є визначення дійсно об'єктивних критеріїв динаміки процесу, у зв'язку із чим актуальним є опис самої моделі динаміки, чого, на нашу думку, досі в інших роботах представлено не було. Більше того, у

жодній дисертації не згадується ознака постіндустріального ринку як особливого стану ринку, який має якісь відмінності і власну логіку функціонування, а це ключове питання побудови моделі розвитку.

З іншого боку, критичним є наше відношення до позиції Г. Атамась [15], О. Федько [14], Н. Васько [17], Р. Близького [23] та ін., які виділяють регіональний овочевий ринок як такий, що має чітку інтерпретацію в межах певної території, а також має природно-кліматичні, соціально-економічні, політико-правові, історичні та етнографічні особливості. Окремі висновки, наприклад у Р. Близького, про те, що виробництво має бути спрямованим як на забезпечення власних потреб регіонального ринку [23, с. 31], вважаємо швидше всього схоластичними абстракціями, відірваними від реальності, тому що ніхто і ніде у практиці бізнесу такими критеріями у плануванні пропозиції не користується. Вказане відбиває стереотипи традиційного адміністративного підходу в ієрархії обласної бюрократії, яскравим прикладом чого є Програми розвитку овочівництва на державному та обласному рівні (Вінницької обл.) [24].

На нашу думку, такого замкнутого, повноцінно функціонуючого регіонального ринку просто не існує, а існує ієрархія менш і більш розвинених ринків, які співіснують з більшою чи меншою ефективністю. Тому коректніше стверджувати про наявність якихось регіональних особливостей і не більше. Натомість, класифікацію та структурування ринків слід здійснювати за принципово іншими ознаками, в основі яких покладені перш за все норми ринкового обміну у відповідній ієрархії.

Слід відзначити наше ставлення до визначених у деяких із згаданих робіт системи показників стану галузевого ринку. Через важливість даного питання хотіли б відзначити вірність позиції Н. Васько, яка до системи показників віднесла такі динамічні характеристики як тенденції розвитку: коливання, стійкість і циклічність розвитку [17, с. 15–16]. Натомість така система показників представляється розробленою явно недостатньо. Критичним є наше відношення до спроб моделювання та оптимізування розміщення овочівництва відкритого ґрунту в регіоні з використанням кластерів виділених за біокліматичним потенціалом, що представлено у роботах Л. Міронової [18, с. 4]; на нашу думку, моделювання ринку за вказаними критеріями неможливе і нераціональне.

Науковий інтерес представляє, на нашу думку, спроба ідентифікації ринку (овочевого) як економічної категорії. Так, В. Рудь відзначено поняття овочевого ринку як системи установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація та управління виробництвом, сферами переробки та зберігання овочевої продукції на основі обмінних процесів з метою задоволення споживчих потреб її громадян [7, с. 253; 16, с. 8]. Ця

позиція передбачає правильний – з нашої точки зору – комплексний підхід, де поєднано функціональні та інституційні критерії визначення якогось ринку. Негативним прикладом інших підходів може слугувати, наприклад, точка зору В. Дудченка при визначенні іншого сегментного ринку – ринку рису, де під таким розуміється складова частина аграрного ринку, де здійснюється оптова та роздрібна торгівля даною продукцією [25, с. 52]. В свою чергу Г. Атамась надає визначення регіонального овочевого ринку як сукупності економічних взаємовідносин між виробниками та споживачами з приводу купівлі та продажу продукції овочівництва в межах певної території, що має природно-кліматичні, соціально-економічні, політико-правові, історичні та етнографічні особливості [15, с. 9].

Подібні підходи, представлені і в інших дослідженнях (наприклад, у Р. Близького), де ринок плодоовочевої продукції розглядається як система технологічних, організаційних та економічних взаємозв'язків, які визначають суб'єктно-об'єктну структуру, функціонування якої забезпечує реалізацію ланцюга цілей (від поточних до стратегічних) від задоволення потреб споживачів до формування продовольчої безпеки країни через цілорічне забезпечення населення продукцією [23, с. 5]. Як вважаємо, такі підходи не виправдано ускладнюють розуміння ринку на відміну від традиційного, де ринок – це система норм і економічних механізмів, в рамках яких здійснюються ринкові обміни. Вважаємо, що головним завданням ринку не може бути задоволення будь-яких споживчих потреб; дана функція може розглядатися як критерій ефективності якогось ринку за умови ефективності інших критеріїв, тоді як кількість таких критеріїв є множиною універсальних елементів; керуючий вплив на ринок (наприклад, система управління розвитком ринку) може будуватися на врахуванні зазначеної функції з усіма критеріальними обмеженнями.

Водночас слід звернути увагу на важливості визначення В. Рудь особливостей формування та функціонування овочевого ринку, перша група яких співпадає з особливостями формування та функціонування загальнонаціонального сільськогосподарського ринку, друга – має характер, який притаманний тільки овочевому [16, с. 13].

На нашу думку, ринок овочевої продукції – це сукупність відносин у сферах виробництва, розподілу, обміну і споживання овочевої продукції, і тому його ефективне функціонування залежить від рівня розвитку всіх елементів ринку. При цьому ринок овочевої продукції є системою взаємовідносин, що формується під дією внутрішнього споживання, залежністю від кон'юнктури зовнішніх ринків продовольства, а також розвиненістю ринкової інфраструктури [26, с. 80].

Натомість відзначаємо те, що у жодній роботі не ставиться питання про ефективність ринку як такої. Якимись аналогами ідеї про визначення ідеального – ефективного – стану ринку є те, що у роботах Н. Федорчук обґрунтовано як система показників ефективності для усіх учасників ринку [19, с. 6], а в роботах І. Лесік – як підхід щодо формування ринку продукції овочівництва у контексті реалізації економічних інтересів учасників [5, с. 20; 21, с. 16]. Проте визначення критеріїв ідеального, тобто суспільно бажаного і економічно підтвердженого ринку досі фактично не розглядалося.

Критичним є наше відношення до поширеною у переважній більшості згаданих робіт ідеї про необхідність посилення і вдосконалення регулятивної політики. Як правило, твердження на кшталт того, що на розвиток галузі негативно впливає відсутність ефективного механізму державного регулювання, наприклад у Р. Близького [23, с. 16] та ін., наведено без будь-яких наукових аргументів. Як відомо, кризи галузі в Україні відбувалися на фоні достатньо масованого регулювання. Звідси наша антитеза вказаній точці зору полягає у тому, що регуляції у своєму апіорному змісті є похідними від вже розвинутого ринку, чого в Україні ще, по суті, немає. Натомість маємо лише проторинкові форми обміну з елементами розвинутих ринкових обмінів, тому регуляції, якщо і повинні бути, повинні бути у напрямку формування розвинутого ринку, а не регулювання такого. В свою чергу, моделі, які б підтверджували економічний зиск від регуляцій, вважаємо необхідним елементом, без яких висновки стають скоріше релігійними канонами. Проте таких моделей і досі не створено.

Принципово не згодні із висловленою Н. Федорчук тезою про послаблення саморегулюючої функції ринку (у т. ч. і щодо ринку овочевої продукції) і посилення необхідності державного регулювання на національному, регіональному і місцевому рівнях [19, с. 14]: в першу чергу, тому що незрозуміло, що було обрано як аргумент для даного твердження. Зі свого боку вважаємо, що стан ринку овочевої продукції в Україні жодних підстав для такого не мав і не має, а також ніяких майбутніх тенденцій не надає. Більше того, відносно незначний досвід України у побудові ринку свідчить швидше всього про неефективну політику формування ринкових механізмів в обмеженому часовому періоді, а не про обмеженість ринку як такого. Теза про зростання ролі регуляцій є достатньо поширеною, проте лише однією із точок зору, яка потребує доведення на конкретних прикладах. Іншим словами, ринок в Україні ще не набув того стану, коли роль регуляцій закономірно зростає, звідси, актуальним є формування справжнього – ефективного як ми його визначаємо – ринку, а не регуляція такого.

Маємо власну точку зору по відношенню до позицій згаданих авторів і щодо деяких питань тактичного рівня, наприклад, створення системи

моніторингу ринку в інтерпретації, наприклад, Р. Близького. На його думку, головною метою проведення економічного моніторингу овочевого ринку є визначення показника ємності ринку як одного з найголовніших чинників у питанні інвестування коштів [23, с. 6]. Вважаємо, що такий моніторинг має набагато більш комплексний характер і має охоплювати різносторонні аспекти функціонування репрезентативного ринку. Іншими словами, ринок існує щоб виконувати якісь функції, і моніторинг потрібний для того щоб відслідкувати таку функціональність. Такі аспекти продиктовані критеріями і показниками стану ринку, зокрема, стану ідеального – ефективного – ринку, де головним завданням моніторингу повинно стати відслідковування відмінностей від ідеального і реального станам, наслідком цього для реципієнтів і бенефіціаріїв ринку, а звідси, бути інформативним полем логіки можливих обмежень, стимулювань, регуляцій.

Водночас основним зауваженням до суміжних робіт дисертаційного рівня українських вчених вважаємо відсутність напрацювань теоретичного рівня, які б мали завершений, комплексний характер. Така теорія, перш за все, представляє інтерес у контексті узагальнення досвіду країн з транзитивною економікою, де формуються ринки у специфічних умовах, а також теоретичної його інтерпретації. Адже у цьому разі загальна теорія ринку А. Сміта та неокласиків є швидше всього парадигмою, аніж конкретним інструментарієм; цікавим є теоретичне обґрунтування особливостей саме ринку овочевої продукції в силу специфіки такого. Отже, для окремо взятого ринкового простору національного рівня потрібний принаймні аналог теорії ринку, передусім, в аспекті його формування та розвитку, де такі процеси належним чином модельовані з відповідними критеріями. При цьому концептуальним для нас є змістовна узгодженість власної теорії із парадигмою постіндустріального суспільства та відповідною теорією ринку.

В контексті вище викладеного слід звернути увагу на згадування у роботі Р. Близького теорії формування ринку, де наводиться категоріальний апарат щодо визначення підґрунтя розвитку [23, с. 5]. Сама постановка питання свідчить про значні перспективи дослідження. В цій же роботі хотіли б підкреслити важливість тези про архітектуру ринку плодоовочевої продукції, яка, на відміну від існуючих, розглядається через укрупнені процеси, що формуються під впливом взаємовідносин між предметами та об'єктами ринку.

Окремим проблемним питанням є напрям екологізації сільськогосподарського виробництва та овочівництва зокрема, що привертає увагу багатьох українських та іноземних науковців [27]. Процесам організації ефективного виробництва органічної продукції присвятили свої праці такі зарубіжні вчені як К. Каро та Г. Кірхманн. Процес становлення органічного виробництва в Україні досліджували В. Артиш, Н. Берлач, О. Варченко, В.

Вовк, Л. Дейнеко, А. Дуб, О. Корчинська, Ю. Манько та ін., що зосереджувались на питаннях підбору оптимальних територій для вирощування органічної продукції; механізмах ціноутворення на неї; підбору сільськогосподарських культур для їх вирощування в Україні за органічними стандартами; чинниках активізації галузевого розвитку органічного виробництва тощо. В центрі уваги українських дослідників С. Веремєнка, В. Грекова, О. Дейнеко, В. Зацерковного, О. Ковальнової, В. Потапенка і О. Ульяновченка [28] та ін. перебували екологічні та економічні аспекти виробництва конкурентоспроможної екологічної і органічної продукції. С. Антонєць і В. Писаренко [29-30] вже тривалий час займаються питанням адаптації іноземних та розробляють українські технології вирощування продукції органічного рослинництва.

Але на сьогодні для врахування кризових умов діяльності необхідно конкретизувати наукові положення органічного агровиробництва, зокрема для галузі овочівництва, де Україна має величезний ресурсний потенціал [31, с. 10]. Загальним проблемам забезпечення ефективного виробництва овочів присвячені фундаментальні праці багатьох науковців. Окремі дослідження економічних особливостей органічного овочівництва і плодівництва, що виконані виконані Ю. Амеліною, Р. Безусом, Т. Білоконь, В. Дубовим, Д. Легезою, Р. Левкіною, Ю. Лупенком, Є. Миловановою, Н. Прокопчуком, О. Пеньовою, Ю. Самойлик, В. Ткалич, І. Шишком засвідчують, що нові реалії у вигляді підвищення ризиків агровиробництва, зменшення державної підтримки, посилення конкуренції потребують подальшої розробки питань стосовно визначення напрямів та спеціалізації розширення органічного рослинництва, обґрунтування переходу сільськогосподарських підприємств на органічні стандарти виробництва з оптимальним асортиментом продукції, формування маркетингових стратегій при вирощуванні органічних овочів, плодів і ягід відкритого та закритого ґрунту.

Зазначені проблеми вказують на необхідність комплексного дослідження розвитку сільськогосподарського підприємств органічного овочівництва у нових економічних реаліях ринку, що тяжіє до параметрів постіндустріалізму, що й визначає наукову та прикладну актуальність дослідження.

Висновки. Таким чином, підсумок аналізування основних наукових робіт монографічного рівня, а також суміжних дослідницьких проектів дисертаційного рівня в Україні за останні 20 років дозволяє стверджувати, з одного боку, про великі напрацювання у сфері вирішення поточних проблем галузі, насамперед, у сфері вдосконалення пропозиції, а з іншого, про відсутність коректного уявлення про дійсний стан ринку, його приналежності до стадійної інтерпретації, достатньо завершеної моделі опису

ідеального стану (найбільш можливого досконалого чи ефективного). Звідси, немає теоретичного підґрунтя для визначення суті і прикладного алгоритму регулятивної політики, з одного боку, а з іншого – моделі управління станом та трансформацією ринку до заданих параметрів.

Все зазначене визначає перспективи подальших досліджень. Напрямами таких вбачаємо:

1) формування коректної методології вивчення ринку (що, як вважаємо, є актуальним загальним і для світової економічної теорії) з адаптацією такою методології до особливостей ринку овочевої продукції, у т. ч. органічної продукції;

2) опис теорії постіндустріального ринку як об'єктивної видозміни інституту ринку у новій економічній системі сучасності (що також відсутнє і в світовій літературі);

3) формування – на основі зазначеної методології – нової по суті чи уточненої теорії ринку, де б така модель мала належну імплементацію до теорії постіндустріального ринку;

4) перевірка та верифікація такої теорії з врахуванням особливостей ринку овочевої продукції в Україні із адекватним врахуванням особливостей такої;

5) створення логічної моделі управління процесами формування та розвитку цього ринку. Зазначені питання належного наукового обґрунтування досі не мали.

Список літератури:

1. Індустріальні технології виробництва овочів: кол. монографія/за ред. Г. Л. Бондаренка. Харків: Ін-т овочівництва, 1986. 192 с. [in Ukrainian].

2. Барабаш О. Ю. Овочівництво: підручник. Київ: Вищ. шк., 1994. 374 с. [in Ukrainian].

3. Березівський П., Липчук В., Янковський В. Ринок овочів: стан і проблеми, формування та функціонування: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2013. 176 с. [in Ukrainian].

4. Близький Р. С. Плодоовочева галузь України: механізми та інструменти формування і розвитку: монографія/Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк: ДНУЕТ, 2012. 326 с. [in Ukrainian].

5. Вишневіська О. М., Лесік І. М. Інфраструктурне забезпечення формування і функціонування ринку продукції овочівництва: монографія. Миколаїв: Швець В. М., 2017. 324 с. [in Ukrainian].

6. Ульяновченко О. В., Роганіна В. Є., Рудь В. П., Кіях О. О., Черненко Ю. Ю. Економічна ефективність виробництва овочів: кол. монографія. Харків: ХНАУ, 2011. 288 с. [in Ukrainian].

7. Рудь В. П. Овочевий ринок. аспекти формування продовольчої безпеки України. Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія: Економічні науки. 2014. Вип. 5 (1). С. 252–255. [in Ukrainian].

8. Скупський Р. М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку промислового

овочівництва в аграрних підприємствах: монографія. Херсон: Грін Д. С., 2013. 442 с. [in Ukrainian].

9. Гіль Л. С., Пашковський А. І., Суліма Л. Т. Сучасні технології овочівництва закритого і відкритого ґрунту. Ч. 2. Відкритий ґрунт: навч. посіб. Вінниця: Нова Книга, 2008. 312 с. [in Ukrainian].

10. Писаренко В. Маркетинг овочевої продукції (методичні та практичні аспекти): монографія. Полтава: Говоров С. В., 2008. 304 с. [in Ukrainian].

11. Агробізнес в овочепродуктовому підкомплексі України: монографія/Макаренко П. М., Криворучко В. І. та ін. Київ: Нива, 1997. 138 с. [in Ukrainian].

12. Прудніков Ю. В. Формування та функціонування локальних ринків сільськогосподарської продукції: автореф. дис. канд. екон. наук. 08.00.03. Житомир, 2017. 20 с. [in Ukrainian].

13. Прудніков Ю. В. Локальні ринки сільськогосподарської продукції. Інноваційна економіка. 2014. № 6. С. 255–261. [in Ukrainian].

14. Федько О. В. Економічний механізм формування і функціонування ринку овочевої продукції в Україні: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02. Київ, 1999. 20 с. [in Ukrainian].

15. Атамась Г. П. Формування і функціонування регіонального ринку овочевої продукції: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02. Миколаїв, 2005. 21 с. [in Ukrainian].

16. Рудь В. П. Формування та ефективність функціонування регіонального ринку овочевої продукції: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02. Харків, 2006. 20 с. [in Ukrainian].

17. Васько Н. А. Формування і забезпечення ефективного функціонування регіонального ринку плодоовочевої продукції: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Миколаїв, 2007. 20 с. [in Ukrainian].

18. Міронова Л. О. Розвиток і ефективність овочепродуктового підкомплексу в умовах ринку: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.07.02. Днепропетровск, 2006. 19 с. [in Ukrainian].

19. Федорчук Н. В. Формування та державне регулювання ринку овочів у аграрному секторі економіки: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.03. Львів, 2011. 20 с. [in Ukrainian].

20. Янковський В. Т. Формування та функціонування ринку овочів: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Львів, 2012. 20 с. [in Ukrainian].

21. Лесік І. М. Формування і функціонування ринку продукції овочівництва: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04. Миколаїв, 2014. 25 с. [in Ukrainian].

22. Писаренко В. В. Маркетинг овочевої продукції (теоретичні та практичні аспекти): автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Київ, 2011. 33 с. [in Ukrainian].

23. Близький Р. С. Механізм формування ринку плодоовочевої продукції в Україні: автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.00.03. Донецьк, 2013. 38 с.

[in Ukrainian].

24. Про схвалення Концепції розвитку овочівництва та переробної галузі : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 жовт-ня 2011 р. № 1120-р. URL: <http://www.rada.gov.ua>. [in Ukrainian].

25. Дудченко В. В. Формування і функціонування ринку рису в Україні: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2015. 300 с. [in Ukrainian].

26. Логоша Р.В. Формування постіндустріального ринку овочевої продукції в Україні: монографія. Вінниця: ПрАТ «Вінницька обласна друкарня». 2017. 515 с. [in Ukrainian].

27. Логоша Р.В., Підвальна О.Г. *Фактори розвитку ринку продукції органічного овочівництва в Україні*. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2018. №11. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/archive/archive-of-issues> [in Ukrainian].

28. Ульянченко О. В., Безус Р. М. Проблеми та

тенденції розвитку органічного овочівництва і плодівництва в Україні. Вісн. ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 23–32. [in Ukrainian].

29. Антоненко С. С., Писаренко В. М. Коли Україна зрозуміє свою планетарну місію. Вісн. Полтав. держ. аграр. акадї. 2011. № 2. С. 5–8. [in Ukrainian].

30. Органічне землеробство: з досвіду ПП «Агроекологія» Шишацького району Полтавської області/Антоненко С. С., Писаренко В. М. та ін. Полтава: Камелот, 2010. 198 с. [in Ukrainian].

31. Logocha R. V., Kolesnik T. V. Formation, functioning and development feature of agricultural markets in Ukraine. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2019. №9. С. 7-18. [in Ukrainian].

Anatoliy Mazur,

*Doctor of Economic Science, Professor,
Professor of Agrarian Management chair,
Vinnytsia National Agrarian University*

Kateryna Mazur,

*Candidate of Economic Science,
Associate Professor,
Head of the Department of Agrarian Management,
Vinnytsia National Agrarian University*

THE PROBLEMS OF THE COOPERATIVE FORMATIONS DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL ECONOMY

Summary. The article deals with topical issues of the cooperative movement formation in rural areas. The need to cover the rural economy with the cooperative formations is proved with the example of the developed foreign countries as a way of effective management in rural areas. The author gives a summary of the ways and the content of the state support for cooperation in the European Union with the framework of promoting and supporting this type of integration in agrarian production. In Ukraine, the processes of cooperation are considered as an opportunity to attract the peoples' economies with the framework of horizontal and vertical interaction. At the same time, a low effectiveness of cooperation is proved in the research, mainly due to the lack of its institutional support, which requires the state role and its institutions in supporting and implementing a number of economic and regulatory measures. The aim of this research is a characteristic of the current conditions of the cooperation in the agrarian sector of the Ukrainian economy and outlining the program principles for supporting its development in the future model of the agrarian economy.

The following methods are used in the research: monographic (for familiarization with the experience of cooperation); abstract-logical (for substantiation of the theoretical generalizations and a formulation of conclusions); graphic (for visualization of economic phenomena structural elements).

Key words: cooperation, households, state support, forms of cooperation, economic relations, development program, stages, sphere of activity, measures, effectiveness, motivation.

The formulation of the problem. In the system of the main priorities of the agrarian production development in Ukraine today the agricultural cooperatives takes a place. At various levels of the power hierarchy, in the circles of scientists-economists, the specialists in the field of agrarian business development and in other expert environments, the cooperation is now considered as a means to improve the effectiveness of the agricultural sector functioning of the economy and the most important factor in the life of rural areas.

At the same time, it should be emphasized that in the countryside the critical preconditions have already developed, which should contribute to the intensification of the households co-operation. These are: the price pressure from the resources suppliers and the harvesters of the agricultural raw stuff; the inaccessibility of machinery and the vehicles; the mobilization of trades in retail food markets by the retailers; loss of hope for state help. The co-operative movement in rural areas in Ukraine has not been properly spreaded, in particular, because legislatively it is not determined the unprofitable co-operatives. Due